

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN SANAT ANLAYIŞI

Abdullah DİKİCİ*

ÖZET

Sanat insanın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu yazımızda büyük eğitimci, sosyolog ve sanatçı olan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun sanat konusundaki düşüncelerini sergilemeye çalıştık. O'na göre sanat, toplumsal kaynaklıdır. Sanatçı, bilinç altına itilmiş toplumsal değerleri uyandırarak sanat eserinin doğmasını sağlar.

RESUME

Les Rues de İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Sur L'art

L'art est la partie inseparable de l'homme. Dans notre present article, nous avons essaye d'exposer les rues, a l'egard de l'art; de İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, grand pedagogue, sociologue et artiste. Selon lui, l'art est originaire sociale. L'artiste, en eveillant les valeurs sociales repoussees a la subconscience, permet de naitre a l'oeuvre artistique.

Sanatın konusu genel olarak güzellikle ilgilidir. Güzelliği, doğal güzellik ve sanat güzelliği olmak üzere ikiye ayırabiliriz. İnsanın bir vadiye, bir kıya, bir dağın bitki örtüsüne hayran kalması her zaman mümkündür. Bu doğal güzellik karşısında hayran kalma olayını, bir tabloya, mimari bir yapıya, bir heykele hayran kalmaktan ayırmak gerekir. Çünkü bu sanat eserleri insanın ürünüdür. Bir sanat eseri karşısında insanın duyguları şu şekilde ifade edilebilir:

Sanat eseri, bize verdiği heyecan, ıstırap veya neşe ile ruhumuzda yankılar yaratır. Bu his kardeşliği, sanat eseriyle onu seyreden yahut dinliyen arasında bir birlik kurar. İçimizde duyup da söyleyemediklerimiz, bir türlü anlatamadıklarımız onda dile gelir¹.

Edman'a göre sanat "... insan zekâsının tabiatı işlemesidir; kendi maksadına göre tabiata ustaca tesir etmesidir"².

* Dr.; Necatibey Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Görevlisi.

1 Necdet Bingöl, "Sanat Eseri Karşısında", *Hisar Dergisi* (Haziran 1971), s. 18.
2 Irwin Edman, *İnsan ve Sanat*, Çeviren Turhan Oğuzkan, Milli Eğitim Basımevi (İstanbul, 1966), s. 17.

Baltacıoğlu'na göre güzel sanat; "Organizmaya biyo-psikolojik duygulara değil de, doğrudan doğruya kafaya, gönüle, iradeye söyleyen, anlam taşıyan eser demektir"³.

Sanat eserleri insanın sosyo-psikolojisini ilgilendirir. Bu anlamda sanat eserleri güzeldir. Çirkin bir insanın portresi duyu anlamıyla çirkin, fakat duyu anlamıyla güzel olabilir. Bunun aksi de mümkündür. Duyu anlamıyla güzel olan bir insanın portresi duyu anlamıyla çirkin olabilir. O halde sanat eserinin asıl varlığı hem insanın dışından hem de içinden gelmektedir⁴. Sanatçı eserini gördüğü gibi değil, görmek istediği gibi meydana getirir.

Sanat insanın ayrılmaz bir parçasıdır. Sanatın tarihi insanın toplum halinde yaşamasıyla başlamıştır. Baltacıoğlu, sanat tarihini zaman tarihi veya teknik tarihi olarak değil, bir değerler tarihi olarak görmüş ve sanatın üç tür karakterini belirtmiştir. Bunlar:

1- Diğer sosyal oluşlar gibi sanat oluşları da tabii oluşlardır. Sanat eserleri fertten önce de toplumda vardı. Sanat eserlerinin doğması ve ölmesi bir insanın elinde değildir. Sanat oluşları fizik, kimya ve biyoloji oluşları gibi kendi tabiatının kanunlarına göre meydana gelir veya yok olur⁵.

2- Sanatın değeri ve tekniği bir insanın isteği ile değiştirilemez. Sanatta yapılacak değişiklik onun kendi tabiatına uygun olmak durumundadır. İnsanın sanattaki değişikliği kendisine göre değil, sanatın isteğine göre yapması gerekir. Kısacası sanat olaylarında determinizm vardır⁶.

Toplumsal olgulara karşı durmaya, toplumca tepki gösterilir. Bu tepki, bazen yerne, bazen ilgisiz kalma veya protesto şeklinde olabilir. Çok sert olmasa bile sanat değerlerine karşı durma tepki ile karşılanır⁷.

Lalo, sanatın toplumsal şartlarını üçe ayırmıştır: a) Maddi şartlar (malzeme), b) Dini kurumlar, c) Toplumsal sınıf ve siyasi hayatın tesirleri. Lalo'ya göre toplumların yönetim şekilleri farklı farklı sanatların oluşumuna neden olmaktadır⁸.

Taine sanat eserlerinin bütün tabii olaylar gibi, değişmeyen nedenlerinin olduğunu belirttikten sonra bir sanat eserini anlamak için, onun meydana geliş şartlarını bilmek gerektiğini söylemiştir⁹.

Taine'ye göre sanatın meydana geliş şartları:

- a) Sanat eserinin meydana geldiği fiziksel ve sosyal çevre,
- b) Sanatı yaratan ırk,
- c) Sanat eserinin yaratılmasına tanık olan tarihsel an'dır¹⁰.

3 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, Milli Eğitim Basımevi (İstanbul, 1971), s. 34.
4 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Sanat Nedir Ne Değildir", *Yeni Adam Gazetesi* (Ağustos 1971), s. 17.
5 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, s. 35.
6 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s. 35.
7 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s. 35.
8 Charles Lalo, *Estetik*, Çeviren: Burhan Toprak, Kenan Matbaası (İstanbul, 1948), s. 75.
9 Suut Kemal Yetkin, *Estetik Doktrinler*, Bilgi Matbaası (İstanbul: 1972), s. 195.
10 Suut Kemal Yetkin, a.g.e., s. 195.

Taine ile Baltacıoğlu'nun sanat anlayışlarında benzerliklerin olduğu göze çarpmaktadır. Taine de Baltacıoğlu gibi sanatta determinizme inanmakta ve tabiat ürünleri gibi sanat eserlerini de içinde buldukları çevre ile ifade etmiştir. Taine'ye göre her sanat eseri kendisinden önceki eserlerin izleri üzerinde yükseldiği gibi kalıtımla gelen mizacın da sanatta etkili olduğunu belirtmiştir¹¹.

Baltacıoğlu'na göre sanat, olmayan bir şeyi yaratmıyor, bilinç altında kalan duyguları bilinç üstüne çıkarıyor, canlandırıyor. O halde sanat bizde olmayan bir şeyi vermiyor, aksine bizde olanlardan bizi haberdar ediyor¹².

Sanat toplumsal ve kolektif özellikler taşır. Sanatçı bir toplum içinde yaşar ve sanat eseri de toplumda doğar. "Sanat oluşları toplumun yaşayışına, toplumun geçmiştiki oluşlarına, kazandığı duygulara, şuur altına yerleştirdiği değerlere bağlıdır"¹³.

Sanat eserleri toplumdan topluma ve zamana göre değiştiği gibi, zevk de zamana ve topluma göre değişir. Güzellik duygusu ve ahlâk da toplumdan topluma değişen değerlerdir¹⁴.

Baltacıoğlu'na göre sanat toplumsal kaynağıdır. Sanatın toplumsal kaynağı olmasının işareti, sanatın tek insanın bilincinde değil, toplum vicdanında belirmesi ve kalıtımla değil, eğitimle kuşaktan kuşağa geçmesidir. Toplumsal değerler farkında olmaksızın insanın bilinç altına yerleşirler¹⁵.

O'na göre sanatın bakımımızdan duruşumuza kadar girmediği yer yok gibidir. Sanat, toplumun birçok değerlerini beraberinde taşır. Bu konudaki düşüncelerini Baltacıoğlu şöyle açıklamıştır:

Bir sanat eserinde güzellik dediğimiz estetik değerlerden başka, toplumun hemen bütün iç benliği, bilinçaltı yaşayışı vardır. Bir mimarlık yapısı, bir resim tablosu, bir piyes, estetik değer taşıyan bir eser olmakla kalmıyan, estetiği gibi onu meydana getiren insanın içinde yaşadığı ulusun zekasını, ahlâkını, felsefesini, maddi manevi isteklerini de taşıyan sentetik bir eserdir¹⁶.

Yetkin, sanatçının hayatını ve yaşadığı çevreyi bilmeden eserini anlamının mümkün olmadığını belirtir. Yetkin, "Her eserde bir manâ ve şekil vardır. Eserin söylemek istediği şeyi sanatkârın hayatından ve sosyal çevresinden daha iyi ne anlatabilir"¹⁷ demekle beraber, bu düşüncenin yanlış da olabileceğini belirtmiştir. Bir ressamın ızdırıplı hayatına bakarak onun matemli eserler tasvir edeceğini düşünmenin hata olacağını söylemiştir¹⁸.

11 Suut Kemal Yetkin, *Estetik Doktrinler*, s. 196.

12 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Sanat Eseri Nasıl Bir Yaratıcıdır", *Yeni Adam Gazetesi* (Temmuz 1976), ss. 8-9.

13 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, s. 36.

14 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s. 36.

15 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s. 37.

16 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, Milli Eğitim Basımevi (İstanbul, 1967), s. 37.

17 Suut Kemal Yetkin, *Sanat Meseleleri*, Nebioğlu Yayınevi (İstanbul, 1945), ss. 25-26.

18 Suut Kemal Yetkin, a.g.e., s. 26.

Baltacıoğlu'na göre, bütün bilinç ve bilinç altı oluşlar sanatçı için ilham kaynağı, eseri için de anlatım konusu olabilmektedir. O, bu kaynakları toplumsal önemlerine, yaratıcılık güçlerine ve önem derecelerine göre estetik değer basamaklarına ayırmıştır. Bu basamaklar şöyledir:

- 1- Yunan heykelticiliğinde olduğu gibi, şehvet duygularına hitap eden sanatlar.
- 2- Yalnız duyulara hitap eden, tabiat görünüşleri, ses, söz ve çizgiye dayanan sanatlar.
- 3- Yunan mimarlığında olduğu gibi, akla ve mantığa hitap eden sanatlar.
- 4- Roma sanatında olduğu gibi, enerji, güç ve kuvveti ifade eden sanatlar.
- 5- Ahlâk, iyilik, insanlık ve acıma duygularını uyandıran sanatlar.
- 6- Mısır Sfenks'lerinde olduğu gibi, olağan dışı düşüncelere değer veren sanatlar.
- 7- Din inançları ile ilgili estetik değerler.
- 8- Türk mimarlığı ve Türk hattatlığında olduğu gibi, estetik değerlerin hepsini canlandıran sanatlar¹⁹.

Baltacıoğlu'na göre, sanat değerleri bakımından en yüksek olan sanatlar "... birleyicilik, önsüzlük, sonsuzluk, yaratıcılık, birlik, bütünlük, insanlık, kişilik duygularını en iyi en güçlü olarak esinleyen sanat..." dir²⁰.

Picasso'nun, plastik sanatların amacı nonfigüratifdir ve "bizim aradığımız nonfigüratif sanat doğunun nonfigüratif sanatıdır" sözünü değerlendiren Baltacıoğlu, doğuda nonfigüratif sanatı olan yalnız Türklere ve Türk sanatı sadece nonfigüratif değil, aynı zamanda figüratif demıştır²¹.

Baltacıoğlu, milli dekor geleneklerinin; yağlıklar, çanak çömlekler, bakır kaplar, her türlü kumaşlar, taş oymaları, kapı tokmakları, kama ve palalarla Anadolu'da halâ yaşadığını belirtmiştir²². Karagöz, ortaoyunu, sohbet oyunu ve tuluat gibi tarihi temaşa türlerinde de Türk tiyatro gelenekleri yaşamaktadır²³. Bahçelerde, mimari eserlerde, yazılarda, hahlarda, tezyinatlarda, kalelerde, hamamlarda, ciltlerde, bentlerde vb. Türk sanat gelenekleri yaşamaya devam etmektedir²⁴.

Baltacıoğlu, sanatın toplum hayatındaki önemini şöyle anlatmıştır: "Sanat olmasaydı değişme ve yenileşme imkânlarımızdan haberdar olamazdık... Eğer sanat olmasaydı, dilsiz ve vicdansız kalırdık"²⁵.

Sanatla toplumsal değerler arasında bir ilişki vardır. Baltacıoğlu'na göre sanat sosyo-psikolojik kaynaklıdır. Sanatçı, olmayan bir şeyi değil, bilinç altındaki duyguları bilinç üstüne çıkarmaktadır. Sanatçı bir bakıma psikanaliste benzemektedir.

19 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, s. 39.

20 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s. 41.

21 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Anlaşılmayan Sanat Gerçeği", *Yeni Adam Gazetesi* (Mart 1975), s. 4.

22 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Türk Bezeme Sanatı", *Yeni Adam Gazetesi* (Ocak 1971), s. 20.

23 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türke Doğru*, Cilt I, Kültür Basımevi (İstanbul, 1943), s. 86.

24 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Sanat*, Semih Lutfi Matbaası (İstanbul, 1934), s. 62.

25 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e.

Sanatçı yetiştirilmesinde şu hususlar dikkate alınabilir:

- a) Sanatçı adaylarına sanat eserleri incelenmelidir.
- b) Sanatta ileri teknolojiler hakkında bilgi verilmelidir.
- c) İçinde bulunduğu toplumun kültürel değerleri öğretilmelidir.
- d) Toplum bilimleri alanlarında bilgi verilmelidir.
- e) Sanatın takdir edildiği bir ortam yaratılmalıdır.

KAYNAKLAR

1. BALTACIOĞLU, I.H.: Türk Plastik Sanatları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
2. ———: Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967.
3. ———: Türke Doğru, Cilt I, Kültür Basımevi, İstanbul, 1943.
4. ———: Sanat, Semih Lutfi Matbaası, İstanbul, 1934.
5. ———: Sanatın Cemiyet Hayatına Hizmeti, Yeni Adam Gazetesi (27 Nisan 1939).
6. ———: Türk Bezeme Sanatı, Yeni Adam Gazetesi (Ocak 1971).
7. ———: Anlaşılmayan Sanat Gerçeği, Yeni Adam Gazetesi (Mart 1975).
8. ———: Sanat Eseri Nasıl Bir Yaratıcıdır, Yeni Adam Gazetesi (Temmuz 1976).
9. ———: Sanat Nedir Ne Değildir, Yeni Adam Gazetesi (Ağustos, 1971).
10. BİNGÖL, N.: Sanat Eseri Karşısında, Hisar Dergisi (Haziran 1971).
11. EDMAN, I.: İnsan ve Sanat, Çeviren Turhan Oğuzkan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966.
12. LALO, C.: Estetik, Çeviren Burhan Toprak, Kenan Matbaası, İstanbul, 1948.
13. YETKİN, S.K.: Estetik Doktrinler, Bilgi Matbaası, İstanbul, 1972.
14. ———: Sanat Meseleleri, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1945.